

Bosne autor daje slikovitu usporedbu s položajem Hrvatske u okviru Ugarskog kraljevstva.

Putem kraćeg dodatka (excursa) autor raspravlja o prirodi kraljevske vlasti u Hrvatskoj XII. i XIII. stoljeća. Ukazujući na neodrživost postojećih stavova historiografije (Klaić Nada, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb 1976.), autor utvrđuje da u Hrvatskoj postoji fond kraljevskih zemljišnih posjeda, ubiru se kraljevi porezi, a nestanak kraljevskih županija rezultat je krize cijelog feudalnog sistema. Na osnovu izloženog zaključuje da se o posebnom položaju Hrvatske tokom XII. i XIII. stoljeća može i mora govoriti.

U odnosu na postojeće teze o bosansko-ugarskim odnosima u srednjem vijeku, autor svojim uglom posmatranja nudi nove poglede. Pažljivo odabrani metodološki pristup i iscrpne analize ukazuju na ozbiljnost iskazanu pri radu. Knjiga je snabdjevena rezimeom na engleskom, s 8. priloženih dokumenata iz XIV. stoljeća, popisom korištenih izvora i literature, registrima i s 8. slikovnih priloga. Citiranje izvora i literature provedeno je prema modernim pravilima. Knjigu preporučujemo čitateljima kao inspirativno, kreativno i nezaobilazno djelo o pitanju bosansko-ugarskih odnosa u srednjem vijeku. Sasvim sigurno ona je pravac koji će historiografija morati uzeti u obzir u narednim sagledavanjima bosanskog srednjovjekovlja.

Esad Kurtović

Adnan Jahić: *Muslimanske formacije Tuzlanskog kraja u Drugom svjetskom ratu*. Tuzla, 1995, DD "Zmaj od Bosne" i KDB "Preporod", str.133.

Knjiga Adnana Jahića "Muslimanske formacije Tuzlanskog kraja u Drugom svjetskom ratu" obraduje samo uvjetno nazvanu regionalnu temu. Sadržinski promatrano, ona na jednoj regionalnoj razini obraduje, zapravo, opći problem čije su se silnice osjećale na prostoru gotovo čitave Bosne i Hercegovine. Dok se o problemu muslimanskih milicija dosad, uglavnom, samo fragmentarno pisalo, a i tada često jednostrano i znanstveno neutemeljeno, opredjeljenje Adnana Jahića da u okvirima tuzlanskoga područja taj problem temeljitije istraži predstavlja vrijedan i znanstveno opravdan poduhvat. Čak i kada ne bi imala drugih valjanih rezultata, što, ipak, nije slučaj, samo bi pokušaj prevazilaženja stereotipnoga gledanja na Drugi svjetski rat u Bosni i Hercegovini, po kojem su na jednoj strani komunisti, partizani, a na drugoj "narodni neprijatelji", pri čemu su muslimanske formacije svrstavane u ovu drugu kategoriju, bio bi dovoljan razlog da knjigu Adnana Jahića ocijenimo valjano dovršenim i znanstveno korisnim projektom.

Mada se, uglavnom, zadržava na pitanju Hadžiefendićeve legije, te Zelenog kadra kao njenog vojnog i političkog produžetka, pri čemu je najveća pažnja

posvećena postrojbama Zelenog kadra u Teočaku, Adnan Jahić je ovom knjigom pokrenuo, a dobrim dijelom i riješio, brojna druga pitanja u vezi s muslimanskim vojnim formacijama u Drugom svjetskom ratu na prostorima Bosne i Hercegovine gdje su postojale. Naime, opće je pravilo da su te formacije iznicale na muslimanskom nepovjerenju u NDH proizašlom iz brojnih "odmetničkih" zločina nad Muslimanima. Međutim, ponašanje i uloga muslimanskih milicija na prostoru Bosne i Hercegovine nisu svugdje bile iste i zbog toga je znanstveno opravdano njihovo proučavanje po pojedinim područjima. Zajedničko im je da su branile muslimanska naselja od svih napadača. To opće pravilo primjenjivo je i za te formacije na tuzlanskom području, gdje je nakon stravičnih četničkih pokolja nad Muslimanima u istočnoj Bosni, kao odbrambena vojna formacija oformljena legija bojnika Hadžiefendića, koja je od jula 1942. prerasla u "Dobrovoljačku domobransku pukovnicu" (DOMDO pukovnicu) sa zonom odgovornosti između rijeka Drine, Save, Bosne i Krivaje.

Temeljna pitanja koja su zaokupljala pažnju Adnana Jahića u vezi s DOMDO pukovnicom su njena stvarna zadaća, ciljevi i uloga, njezin odnos prema NDH, te uloga i mjesto u muslimanskom autonomističkom pokretu. U odgovorima na ta pitanja autor je izričit i precizan: "U pozadini njenog osnivanja prvenstveno je ležala potreba muslimanskog populusa tuzlanskog područja za vlastitom odbranom i zaštitom, što je, dakako, impliciralo i njegov konačni i nepovratni uvidaj kako hrvatska država odista nije bila u stanju da brani ovaj dio svoje teritorije, te da bi Bošnjaci, čekajući da ih zaštite tromi domobranski oružnici i neuračunljivi ustaški legionari, prije ili kasnije, u vihoru nepredvidivih ratnih procesa mogli potpuno nestati sa ovih područja" (str. 40). Teza o prvenstveno odbrambenom karakteru ovih formacija, koju autor dosljedno brani kroz čitavu knjigu, je opravdana, ali i toliko naglašena da neopravdano zasjenjuje ostala, također veoma bitna, njihova obilježja.

Formiranje legije ustaške su vlasti odobrile pod, kako pretpostavlja Jahić, "najdubljim uplivom Njemačke" (str. 54). Ova se pretpostavka čini vjerovatnom, premda za nju ne postoji puno opipljivih argumenata. Dosta je, međutim, argumenata za tvrdnju da su ustaške vlasti s nepovjerenjem gledale na razvoj te formacije s obzirom na političke ciljeve koje je ona vremenom dobivala. To je nepovjerenje raslo kako je raslo i nepovjerenje Muslimana u NDH, da bi konačno preraslo u stadij potpunoga nepovjerenja i optuživanja Muslimana i pripadnika legije za pad nekih područja pod partizansku kontrolu. Adnan Jahić u knjizi taj odnos veoma vješto i uvjerljivo argumentira.

Pitanje odnosa autonomističkog pokreta i muslimanskih vojnih formacija je veoma važno, bez obzira što su te formacije bile prevashodno odbrambenoga karaktera. Jahić s pravom tvrdi da, bez obzira što je Hadžiefendić generalno zastupao program autonomističkog pokreta, legija i autonomistički krug nisu nastajali sinhrono. Ipak, čini se isuviše smjelim praviti debelu granicu između odbrambenoga karaktera legija i autonomističkih ciljeva. Odbrambeni karakter i autonomistički ciljevi su dva suštinska, temeljna i teško razdvojiva sadržaja ovih formacija. U tom svjetlu treba

gledati i na autorovu tvrdnju da "negiranje prevashodno one odbrambene, tj. najšire muslimanske orijentacije i karaktera legije ravno je posvemašnjem negiranju i nipođaštavanju muslimansko-autonomističkih tendencija uopće" (str. 52).

U kontekst ove analize o krajnjim ciljevima legije autor ugradije i pitanje socijalnoga porijekla njenih pripadnika, premda je, zbog nedostatka temeljitog komandnog i osobito kadrovskog popisa, ovo pitanje ostalo više na razini naznaka. Uprkos tome, pred očima nam se nižu imena istaknutih pojedinaca sa ovoga područja o kojima se dosad, uglavnom, ako se uopće išta znalo, znalo jedino da su bili "narodni neprijatelji i izdajnici"

Odnos autonomističkog pokreta i muslimanskih formacija Jahić sagledava na relaciji Hadžiefendićeva legija - autonomija - 13. SS divizija, mada u odveć regionalističkoj određenosti teme taj odnos ne uspijeva do kraja znanstveno utemeljeno sagledati. Autor taj odnos ovako opisuje: "Na istim dodirnim tačkama gdje su se stvarale pozitivne relacije između legije i autonomističkog pokreta nastojao se uspostaviti privid izvjesne, makar i maglovite povezanosti između stvaranja bošnjačke SS divizije i autonomističkog stremljenja u Bosni" (str. 58 - 59). Ipak, nastavlja Jahić, postojala je jasna distinkcija između legije i 13. SS divizije i to kako u idejnom tako i u borbenom konceptu. Zanimljiva je autorova tvrdnja da su Nijemci sa formiranjem 13. SS divizije išli u susret gašenju autonomističkih stremljenja u Bosni. "Njemački projekt stvaranja bošnjačke SS divizije, time što je predviđao legiju za potencijalno izvorište njenog regrutnog kadra, direktno je negirao i izbjijao autonomistima glavni adut (...) Ako se legija, koja je po svemu imala obilježje domaće, bosanske vojske, imala utopiti u SS diviziju, kao dio jednog pannjemačkog vojno-oficirskog koncepta (...) tad je iluzorno govoriti o nekim eksplicitno autonomističkim konotacijama pomenute SS formacije, bar ne u onom smislu autonomnosti kako su to pretpostavljali sarajevski autonomisti" (str. 60). Osim toga, 13. SS divizija "niti je potekla, niti je pripadala izvorno muslimanskom narodnom miljeu".

U tom kontekstu autor sagledava i ulogu Zelenog kadra. Iako većinu prostora posvećuje postrojbama Zelenog kadra u Teočaku, Jahić upozorava da su te formacije imale "daleko jača uporišta u nekim mjestima nego što je to bio slučaj s legijom", te pominje Zvornik, Bosanski Šamac i Modriču (str. 113). Nažalost, aktivnost ovih postrojbi nije temeljito i detaljnije obradena, ali su naznake o izrazito islamskom obilježju ("Zeleni kadar je bila islamska vojska"), odnosu prema ideji autonomije ("Autonomaštvo Zelenog kadra je prije bilo jedno dubinsko, podsvjesno i emotivno, više spontano i slobodno nego li decidno i formalizirano") dovoljne da naznače pravo mjesto ovih formacija u bošnjačkoj povijesti. A te formacije, kao i ranije Hadžiefendićeva legija i ostale muslimanske milicije, bile su ne samo izraz nego i sredstvo jačanja bošnjačke nacionalne posebnosti i identiteta.

Husnija Kamberović